

Hermeneutika v sociální práci: interakce světů klienta a sociálního pracovníka¹

Zdenko Širka

DOI: 10.32725/cetv.2024.021

Abstrakt:

V tomto příspěvku se zabýváme souvislostmi mezi praxí sociální práce a hermeneutikou a zkoumáme, jak hermeneutika, věda o porozumění, zapadá do sociální práce, a to jak do teorie, tak do praxe. Cílem je přispět k dialogu a uchopit tento hermeneutický potenciál sociální práce. Jsou představeni hlavní zástupci hermeneutiky (Wilhem Dilthey, Friedrich Schleiermacher, Hans-Georg Gadamer) a související hermeneutické koncepty užitečné pro sociální práci: horizont člověka, hermeneutický kruh, dějinná zakotvenost, předporozumění a rozhovor. Je poukázáno na to, jak bylo spojení tematizováno doposud (konstruktivistický a reflexivní přístup), a vysvětleno, proč je toto spojení důležité. V článku je zdůrazněn především interpersonální charakter sociální práce, s důrazem na svět klienta a svět sociálního pracovníka.

Klíčová slova: sociální práce; hermeneutika; člověk; výklad; kontext; horizont

Vnímání sociální práce jako profese, která souvisí s jinými obory a profesemi, nelze zpochybňovat – a nemáme na mysli jenom obory příbuzné, jako např. psychologie, pedagogika či sociologie, kde se blízkost dá předpokládat. Se sociální prací souvisí i obory, jako jsou filosofie², teologie³, etika⁴, spiritualita⁵, lidská práva⁶ a v neposlední řadě i hermeneutika, věda o porozumění, byť toto spojení není v české oblasti tematizované a není zřejmé.⁷ Výchozím tvrzením tohoto textu je, že nedílnou součástí sociální práce coby profese je interpretace, výklad a porozumění situace klienta, sebereflexe pracovníka, uvědomování si vlastního před-rozumění a tím i možných omezení, nutnost úvahy o celku a jednotlivostech zjištění, vědomí nemožnosti poznat absolutní pravdu a docílit objektivního poznání a rovněž uvědomění si situačního zakotvení klienta i pracovníka.

1 Tato práce byla podpořena programem Univerzitní výzkumná centra UK č. UNCE/24/SSH/019.

2 Viz Ondřej Fischer a kol., *Úvod do filosofie pro pomáhající profese* (Praha: Jabok, 2010).

3 Viz Michael Martinek a kol., *Praktická teologie pro sociální pracovníky* (Praha: Jabok, 2008).

4 Viz Ondřej Fischer, René Milfait a kol., *Etika pro sociální práci* (Praha: Jabok, 2008).

5 Viz Zdenko Širka, Ondřej Fischer, Ladislav Heryán and Petr Janděsek, 'Aspekty spirituality v příkladech teologicko-filosofického vzdělávání pro sociální práci', *Fórum sociální práce*, č. 2 (2018): 9–24.

6 Petr Janděsek, 'Sociální práce jako profese lidských práv', in *Etika a lidská práva v sociální práci*, Ondřej Fischer a kol. (Praha: Centrum sociálních služeb Praha, 2008), 51–60.

7 Toto tvrzení ale není absolutní. Viz např. dílo Marie Špiláčkové, která zmiňuje hermeneutiku v rámci sociální práce, avšak zařazuje ji do historického výzkumu. Marie Špiláčková, 'Historický výzkum v sociální práci', in *Výzkumné metody v sociální práci*, eds. Detlef Baum a Alice Gojová (Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014), 171–202.

Tento přístup či metodu sociální práce můžeme označit jako interpretační a hermeneutickou, stojící v rozporu s osvícenským pozitivisticko-empirickým přístupem.⁸ Návazné tvrzení proto je, že sociální práci by prospělo formální seznámení s hermeneutikou, která výkladový diskurz popisuje a v rámci níž vznikly koncepty uchopující interakci světů klienta a sociálního pracovníka, s tím, že se nepřiklání ani k jednomu z extrémů – ani k idealistické komunikační shodě, ani k subjektivnímu relativistickému vzdání se snahy o porozumění. Máme na mysli hermeneutické koncepty, jako jsou horizont člověka, hermeneutický kruh, dějinná zakotvenost, předporozumění, rozhovor, příběh. Cílem našeho příspěvku je přispět k dialogu mezi nimi a uchopit tento hermeneutický potenciál sociální práce. Ukážeme, že hermeneutická perspektiva je v praxi sociální práce perspektivou nezbytnou, a to nejenom z toho důvodu, že doplňuje stávající metody sociální práce a umožňuje všimnout si dodatečných aspektů praxe (a tak lépe dosáhnout kýženého výsledku – pomoci druhému), ale též proto, že popisuje proces porozumění, který předchází empirickým metodám a hodnocení; ruší tak domnělou objektivitu posouzení, ale zároveň obchází konfliktní a ideologický relativismus.

Zamýšlený dialog otevřeme vysvětlením toho, co je to hermeneutika a jak chápeme sociální práci, poté poukážeme na skutečnost, že sociální práce hermeneutickou perspektivu již zcela samozřejmě používá a klade si hermeneutické otázky, byť často neuvědoměle. Dále upozorníme, že na teoretické rovině již sociální práce překonala pozitivisticko-empirickou rovinu, následně uvedeme a popíšeme základní hermeneutické koncepty, které sledujeme užitečnými v teorii a praxi sociální práce, přičemž se opřeme především o německou hermeneutickou tradici. Dialog dodatečně doplníme o konstruktivistický a reflexivní přístup v modelech posouzení životní situace, na narativní strukturu popíšeme spirálovitou formu rozhovoru.

1. Možnosti a předpoklady dialogu

a) Hermeneutika

Pojmem hermeneutika máme primárně na mysli teorii výkladu, která byla dlouhou dobu orientována na problematiku posvátných textů. V tomto případě mluvíme o *hermeneutica sacra*, která jako pomocná disciplína odhaluje správný význam (posvátných) textů, jež jsou na první pohled nejasné;⁹ hermeneutika v tomto pojetí tedy měla spíše normativní charakter. Postupně se však myšlenka jediného správného výkladu stávala neudržitelnou a rovina pravdy byla relativizována, byly zbořeny metanarativy a veškeré opěrné sloupy, které jasně vysvětlovaly, co je smysl člověka a jak je chápán, v potaz se začala brát jedinečnost a dějinnost. Reakcí na takovou situaci může být hned několik, buď bude prosazována jediná nezpochybnitelná pravda, nepodléhající náhledu dějin ani názoru jedince, nebo je možno dojít k postoji, že na světě nelze odhalit nic pevného a pravda je pouze individuální. Hermeneutika je tak v našem podání víc než jen pouhý výklad textů a má mnohem univerzálnější charakter:¹⁰ v moderní době se zaměření hermeneutiky rozšířilo o analýzu lidské řeči a porozumění člověka sobě samotnému, a tak hermeneutika již není jenom teorií výkladu, nýbrž teorií dorozumění obecně.¹¹ V tomto širším pojetí se hermeneutika zabývá

8 Mluví o tom např. Pavel Navrátil, dále v textu jeho myšlenky rozvedeme.

9 Nejvlivnější díla v tomto ohledu jsou *De Doctrina Christiana* (427) od sv. Augustina a *De Rhetorica libri tres* (1519) od Filipa Melanchtona.

10 Tuto univerzalitu zdůrazňuje a prosazuje nejvlivnější teoretik hermeneutiky 20. století Hans-Georg Gadamer ve své knize *Wahrheit und Methode* (1960). Viz Hans-Georg Gadamer, *Pravda a metoda*, I (Praha: Triáda 2010).

11 Tak Petr Pokorný, *Hermeneutika jako teorie porozumění* (Praha: Vyšehrad, 2006), 17; též Ivana Noble, 'Od hermeneutiky textu k hermeneutice zkušenosti', in *Hermeneutika zkušenosti v křesťanské tradici*, eds. Zdenko Šírka a Petr Jandajsek (Praha: Evangelická teologická fakulta, 2014), 7–11.

poznáním jako takovým, ptá se po otázkách pravdy, vykládá, jak se nám věci jeví, a hledá kritéria správného výkladu.¹² Hermeneutický proces je obsažen v jádru každého pozorování a rozhodování a v nadsázce bychom mohli říct, že „být znamená vykládat“.¹³ Takto široké pojetí umožňuje stanovovat kritéria výkladu, s jejichž pomocí se sociální pracovník může posunout od intuitivního posuzování potřebného a jeho situace, ať už jde o fakta, nebo o kontext, k profesionálnímu výsledku. Výsledek použití interpretační metody je pak výstupem systematického a strukturovaného přístupu, který díky své strukturovanosti umožní celý proces interpretace a výkladu opakovat, a tak zpřesňovat náhled na člověka a jeho situaci s vědomím, že sice nelze dosáhnout objektivní pravdy, ale je možné se přibližovat ke skutečnosti.

b) Sociální práce

Na druhé straně, sociální práci¹⁴ lze spolu s Oldřichem Matouškem (*Slovník sociální práce*) definovat jako společenskovědní disciplínu, která má za cíl odhalovat, vysvětlovat, zmírňovat a řešit sociální problémy.¹⁵ Ovšem jelikož jsou objektem sociální práce interakce člověka s okolím, budeme v tomto článku zdůrazňovat především interpersonální charakter sociální práce, se zvláštním důrazem na interakci světů klienta a sociálního pracovníka. V praxi se sociální pracovník často stává spíše zprostředkovatelem jednotlivých typů sociálních služeb, aniž by mu při výkonu práce zbývaly kapacity na hlubší poznávání člověka a jeho situace. Sociální pracovník vždy balancuje na hraně mezi požadavky a možnostmi klienta, mezi skutečnou potřebou klienta a potřebou, která může být za daných podmínek naplněna.

Pojem „hermeneutika v sociální práci“ tedy není pokusem spojit hermeneutiku a sociální práci, ani pokusem aplikovat určitou metodologii vzatou z hermeneutiky za účelem jakéhosi přispění k sociální práci (hermeneutika *pro* sociální práci). Naším záměrem je poukázat na skutečnost, že v sociální práci a její praxi probíhá určitý hermeneutický proces, který může být podvědomý, chápáný jako samozřejmost, ale zdaleka není reflektovaný. Domníváme se, že kvalitnější službě sociální práce pomůže, když si sociální pracovníci uvědomí, jak a proč konají a rozhodují se. Pokud bychom použili strukturu „metod sociální práce“¹⁶, lze tvrdit, že hermeneutická perspektiva (hermeneutická metoda, interpretační přístup) předchází veškeré ostatní metody a vytváří živnou půdu, na které ony následně fungují. Jinými slovy, rozumění předchází hodnocení, ontologie předchází epistemologii.

12 Tématem hermeneutiky se v českém jazyce zabývá následující literatura: Petr Pokorný, *Hermeneutika jako teorie porozumění: od základních otázek jazyka k výkladu bible* (Praha: Vyšehrad, 2006); Jean Grondin, *Úvod do hermeneutiky* (Praha: Oikúmené, 1997); Jaroslav Hroch a kol., *Proměny hermeneutického myšlení* (Brno: CDK, 2010); Karel Skalický, *Hermeneutika a její proměny* (Praha: Ježek, 1997); Stanislav Sousedík, *Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky* (Praha: Triton, 2012); Peter Szondi, *Úvod do literární hermeneutiky* (Brno: Host 2003); Zdenko Širka a Petr Janděsek, eds., *Hermeneutika zkušenosti v křesťanské tradici* (Praha: Evangelická teologická fakulta, 2014).

13 Zdůrazňuje to především Martin Heidegger (1889–1976). Stručně řečeno: hermeneutika se s Heideggerem přesouvá do středu filozofického zkoumání a stává se analýzou lidského pobytu ve světě. Rozumění je pro Heideggera něčím bytostnějším než poznání, je fenoménem přítomným na ontologické rovině. Veškeré poznání a výpovědi jsou z něho odvozené. Primární je tedy rozumění a poté výklad. „Rozumění je sebevýklad lidské existence.“ Günther Figal, 'Co znamená ve filosofii rozumět. K pojetí hermeneutiky u Heideggera', *Reflexe* 21 (2000): 37–45, zde 37. Viz též: Martin Heidegger, *Bytí a čas* (Praha: Oikúmené, 2018), §31–32.

14 Vymezena zákonnou úpravou, viz Zákon 108/2006 Sb., *Zákon o sociálních službách*, a jeho novelizace.

15 Oldřich Matoušek, *Slovník sociální práce* (Praha: Portál, 2003), 213. Srov. též „Sociální práce se hlavně realizuje v sociálních službách a jejich prostřednictvím. Profesionální sociální pracovníci jsou zaměstnáváni sociálními subjekty, aby realizovali jejich sociální cíle, programy, plány či projekty, tj. poskytovali sociálním objektům (klientům) předměty (dávky a služby) k uspokojování určitých sociálních potřeb.“ Igor Tomeš, 'Sociální politika, sociální služby a sociální práce', in *Základy sociální práce*, ed. Oldřich Matoušek (Praha: Portál, 2001), 179.

16 Viz např. Pavel Navrátil, *Teorie a metody sociální práce* (Brno: Zeman, 2001); Ivo Řezníček, *Metody sociální práce* (Praha: Sociologické nakladatelství, 1994).

c) Příklad

Vztah mezi dvěma disciplínami si ozřejmíme na jednoduchém příkladu. Představme si, že sociální pracovník musí vyhodnotit situaci v rodině, kde údajně došlo k týrání dítěte. Řeší to i *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*, když za jeden ze základních etických problémů považuje otázku, kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce a kdy nastala společensky nežádoucí situace.¹⁷ Podle mezinárodní *Úmluvy o právech dětí* (čl. 3) musí být zájem dítěte předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými, nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány.¹⁸ Nezodpovězenou otázkou však zůstává, jak zjistit nejlepší zájem dítěte a jeho potřeby a jak určit, jaký problém v rodině vznikl a kdo a proč ho zavinil. Podle Aristotelovy korespondenční teorie pravdivosti *veritas est adaequatio rei et intellectus* (pravda je shoda mezi realitou a porozuměním)¹⁹ je pravdy dosaženo tehdy, pojmenujeme-li událost přesně tak, jak se stala. Jak si tuto pravdivost ale ověříme, když máme k dispozici různé úhly pohledu a různé perspektivy? Situaci bude jinak hodnotit otec, jinak matka a jinak dítě, jinak osoba zúčastněná a jinak osoba dívající se zpovzdálí. Lze vůbec dosáhnout objektivity? Lze mít jistotu? Jak zajistit, aby vlastní zkušenost sociálního pracovníka, se kterou do situace vstupuje – ať už profesní, anebo osobní, neovlivnila jeho úhel pohledu? Může osoba popisující událost tak, jak se jí jeví, nějak uzávorkovat své předporozumění a předcházející zkušenost? Kdo nebo co rozhodne o nejlepším zájmu dítěte, když situaci musíme interpretovat a máme k dispozici jenom různé subjektivní úhly pohledu? U rozhodování – ať vědomě, nebo podvědomě – budou pokaždé probíhat nekonečné struktury vykladačského procesu, a hermeneutika nám tak nejenom pomůže popsat, co se děje, a vyhnout se nedorozumění, ale za určitých podmínek může přispět s metodologií, jak dosáhnout nejlepšího (správného?) poznání. Hermeneutika totiž pojmenovává, proč něco vnímáme jako *něco*, a ne jako *něco jiného*.

d) Přirozený svět

Hovoříme-li o předpokladu vztahu mezi sociální prací a hermeneutikou, vycházíme z teze Oldřicha Matouška, že „*klientův přirozený svět je východisko sociální práce*“²⁰. Přirozený svět je pojem, jenž v našem prostředí zdomácněl díky Janu Patočkovi,²¹ a vyjadřuje „*univerzum všeho, k čemu se člověk vztahuje*“²². Klientův přirozený svět je konstruovaný ze zájmů a potřeb, které se v různých obdobích a v různých situacích jeví jinak jak samotnému jednotlivci, tak pozorovateli zvenčí. S tím souvisí jedna z hlavních zásad sociální práce, a sice, že práce s klientem vychází z bodu, v němž se klient právě nachází, a jeho životní situace je tak pro pomáhající profesi naprosto zásadní.²³ Tento přístup je zcela v rozporu s postojem, kdy se služby poskytují a udělují na základě rozhodnutí ústavů, institucí, paragrafů, zákonů a směrnic, zcela bez ohledu na konkrétní a specifické potřeby klienta. Zůstaneme-li u tohoto přístupu, pak žádnou hermeneutiku a výklad nepotřebujeme – právě naopak, budeme disponovat jasnými, přesnými a objektivními kritérii

17 *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*, 2006, citováno 25. prosince 2022, http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_sspr.pdf.

18 *Úmluva o právech dítěte*, 1989, citováno 25. prosince 2022, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-104>.

19 Viz Stanislav Sousedík, 'Korespondenční teorie pravdy v oblasti empirického poznání', *Filosofický časopis* 47 (1999): 531–544.

20 Oldřich Matoušek, 'Klientův přirozený svět je východisko sociální práce', in *Sociální práce v praxi*, ed. Oldřich Matoušek a kol. (Praha: Portál, 2010), 17–26.

21 Viz Jan Patočka, *Přirozený svět jako filosofický problém* (Praha: Československý spisovatel, 1992).

22 Matoušek, 'Klientův přirozený svět je východisko sociální práce', 17. O fenomenologickém pojetí srov. Jiří Kovařík, 'Sociálněekologický model a fenomenologická tradice', in *Základy sociální práce*, Oldřich Matoušek a kol. (Praha: Portál, 2001), 248–260, zde 251–252.

23 Srov. Pavel Navrátil, 'Sociální fungování a životní situace', in *Encyklopedie sociální práce*, Oldřich Matoušek a kol. (Praha: Portál, 2013), 226.

a měřítky, byť se pravděpodobně budou míjet účinkem, neboť nebudou vycházet z konkrétních potřeb klientů. Matoušek píše, že hodnocení klientových potřeb a jeho situace se stalo požadavkem, bez něž si sociální služby nelze představit.²⁴ Jenomže jak tyto potřeby hodnotit správně, abychom se jednak nenechali vmanipulovat do subjektivních preferencí, a jednak netrvali na objektivitě zbavené lidskosti? Právě zde vidíme hermeneutickou metodu jako zásadní pro sociální práci. Nejde však pouze o toho druhého, o klienta, ale současně též o sociálního pracovníka. Sociální pracovník a klient vstupují do vztahu a dialogu proto, aby člověk v roli profesionála mohl pomoci člověku naproti, k čemuž mu nestačí pouze odborné znalosti, ale potřebuje zároveň dovednosti, které tuto komunikaci umožňují. Za takovou zásadní dovednost je považován „angažovaný přístup“, schopnost vnímat druhého, schopnost reflektovat sdílené a umění porozumět. Znamená to ovšem, že nejde jen o porozumění klientovu světu, ale také o porozumění sociálního pracovníka sobě samotnému a podstatě své práce, neboť kromě vzdělání staví na své osobnosti a své životní zkušenosti. Do celého procesu zpracování posouzení významně vstupují nejen míra odbornosti a délka praxe sociálního pracovníka, ale také emoce, hodnoty, osobní předpoklady, mocenské pohnutky nebo systémové požadavky na objektivitu.

A nakonec jde i o samotnou profesi. Je-li sociální práci rozuměno jako „rozporuplné profesi“²⁵ a jedním z jejích vnitřních rozporů je její závislost na občanském povědomí o tom, co sociální problémy jsou a jak by se měly řešit, je z toho jasně vidět potřeba (správného) výkladu, co sociální problém je a co není; jaká hermeneutická kritéria používá společnost na jejich identifikaci. Nejsou tato kritéria ovlivněna ideologií, mocenskými zájmy anebo populistickou rétorikou? A totéž platí zpětně i o samotné roli sociálního pracovníka, kterého v tomto kontextu vnímáme jako reflektujícího odborníka: jelikož si je vědom toho, že neexistuje jedno (správné) řešení a jediná odpověď, respektuje podstatnost kontextu (čas, prostor, motivace) a řešení hledá v dialogu.²⁶ Může být vůbec přístup sociálního pracovníka objektivní a rovný vůči všem klientům?

Obrat od epistemologie k ontologii a hermeneutice

Intenzivnější propojení hermeneutiky a sociální práce opíráme o tezi, že v metodách sociální práce by empirická metodologie jako norma vědeckosti měla být doplněna novým způsobem šetření, který čerpá i z humanitních oborů a hermeneutiky. Epistemologicko-pozitivistický přístup se ukazuje jako nedostačující. Tato výzva není nová. Již v roce 1985 mluvila Karen Winkler o „obratu k výkladu“ (*turn to interpretation*) v sociálních vědách,²⁷ čímž volala po novém způsobu zkoumání, jenž by čerpal z humanitních věd stejně jako z přírodních, ne-li více. V návaznosti na ni Edmund Sherman tuto výzvu aplikoval do oblasti sociální práce a již tehdy doplnil, že nejenže se objevilo volání po „nových paradigmatech“, ale v rámci sociální práce se začalo mnohem častěji mluvit o „humanitních“ přístupech vedle behaviorálních a „sociálních“.²⁸ Mluvíme-li konkrétně o výzkumu v sociální práci, tvrdilo se,²⁹ že proces objektivizace ve vědeckém paradigmatu učinil z klientů a jejich problémů objekty analýzy způsobem, jenž z praktikování sociální práce vytlačil pečující prvek. Výkladová hermeneutická metoda, jak je popsána dále v tomto textu, se vědomě

24 Matoušek, 'Klientův přirozený svět je východisko sociální práce', 18.

25 Tak o ní mluví Ivo Řezníček, *Metody sociální práce* (Praha: Sociologické nakladatelství, 1994), 16–18.

26 Tak Zuzana Havrdová, *Kompetence v praxi sociální práce* (Praha: Osmium, 1999), 24.

27 Karen Winkler, 'Questioning the Science in Social Science: Scholars Signal a *turn to interpretation*', *The Chronicle of Higher Education* 30 (1985): 5–6.

28 Edward Sherman, 'Interpretative Methods for Social Work Practice and Research', *The Journal of Sociology & Social Welfare* 18, č. 4 (1991): 69–70.

29 Např. Roberta Imre, *Knowing and Caring: Philosophical Issues in Social Work* (Lanham, MD: University Press of America, 1982).

snaží vyhnout pasti obsažené v objektivizačním aspektu pozitivistické teze, vyvarovat se převládající tendenci považovat za poznání pouze to, co lze poznat prostřednictvím empirické vědy, a pokusit se o přístup k poznání, který by zdůrazňoval „*nedílný vztah mezi osobou, která poznává, a tím, co je poznáváno*“.³⁰ Tento přístup není epistemologický ani pozitivistický, ale hermeneutický.

Tento obrat považujeme za ukončený a samozřejmý (s jeho důsledky se aktivně pracuje), ale ne nevyhnutelně uvědomělý. Nutnost spojit sociální práci a hermeneutiku v českém prostředí reflektuje Ondřej Stulík, který si uvědomuje, že sociální práce se při empirickém zkoumání potýká s problémem metodologického uchopení zkoumaných fenoménů.³¹ Důraz je často kladen na objektivitu a přesnost, jenomže sociální realita je vždy proměnlivá. Problém nicméně dle Stulíka sahá ještě hlouběji, protože vedle sociální proměnlivosti zabraňující přesnému vymezení zkoumaných procesů a situací je zde rovněž problém zatíženosti sociálního pracovníka jeho/jejími vlastními představami, neboť tím vzniká nebezpečí projekce vlastních hodnot a představ do osoby klienta.³²

a) Kontext

V tomto smyslu Stulík zdůrazňuje význam *kontextu*, který chápe jako „*souvislosti účinků nějakého zkoumaného jazykového projevu*“³³, a odvolává se na hermeneutického teoretika Hanse-Georga Gadamera, jenž píše, že kontext je souvislostí mezi jednotlivými významy, tedy – ještě jednodušeji – souvislostí mezi „něčím“ a „něčím“. Zkoumáme-li kontext, musíme zkoumat i jeho význam, protože ten jediný nám může něco říci o představě zkoumaného sociálního stavu, píše Stulík. S tím souvisí i to, že kulturní tradice, do níž sociální pracovník patří, zahrnuje rovněž předsudky a předpoklady, které jedince v rozumnění ovlivňují – jednoduše lze říct, že porozumění a srozumění je možné, pouze pokud je nám daná kulturní tradice vlastní. Zatížení sociálního pracovníka, o kterém Stulík mluví, se projevuje ve vnímání kontextu, kdy dochází ke střetu jeho vlastního rozumnění, smyslu promluvy a mínění toho, kdo je autorem konkrétní promluvy. Takový problém je možné řešit pomocí sdílení horizontů, jež si lze představit takto:

*setkají se (minimálně) dva mluvčí jako dva autoři dvou textů, nebo jako jeden autor textu (obecněji promluvy) a jeden interpretátor (to je případ, kterého se v tomto textu držím). Pokud jeden autor/interpret chce rozumět druhému, pak je nutné, aby pochopil smysl z kontextu promluvy druhého a význam sděleného. Rozumněním pochopí smysl a význam a tím se může začít vztahovat k horizontu druhého s tím, že do něj nutně promítá svůj horizont porozumění, který je, dodávám, dějinný. To mj. znamená, že ten, kdo se snaží rozumět, nikdy nemůže plně interpretovat motivy, které vedly druhého ke sdělení.*³⁴

Zjednodušeně řečeno, nelze se druhému úplně dostat do hlavy a tak dále rozvíjet, co by si druhý mohl myslet „kdyby“. „Kdyby“ neplatí. Kdybychom se o to pokoušeli, zabředli bychom do „psychologické futurologie“. Co však možné je, je číst mezi řádky daného „vysloveného“, pokud samozřejmě existuje snaha o sdílení horizontů pro porozumění, neboť bez ochoty dialogu není porozumění možné, alespoň ne porozumění autentické, pouze domýšlivé, zkreslené a falešné.

30 Imre, *Knowing and Caring*, 1.

31 Byť Stulík mluví o sociálněvědním výzkumu, lze jeho závěry převést do oblasti sociální práce.

32 Ondřej Stulík, 'Sociologická hermeneutika a metafory v sociálně-vědním výzkumu: problém demarkace konkrétního empirického a konkrétního imaginativního pojmu', *E-Logos – Electronic Journal for Philosophy* 22, č. 1 (2015): 92–102, zde 93.

33 Stulík, 'Sociologická hermeneutika', 93.

34 Stulík, 'Sociologická hermeneutika', 95.

b) Role zástupného interpreta

S obratem od epistemologii k humanitním výkladovým vědám počítá i Jakub Doležel. Když hledá v teoretických přístupech sociální práce styčné body s teologií, uvědomuje si, že kromě tradičních teorií péče jsou tu teorie humanitně-hermeneutické, zaměřené na porozumění širší životní realitě klienta. Aplikuje to na novém modelu sociálního pracovníka jako *zástupného interpreta*. V tomto modelu se již nejedná o mechanické uplatňování poznatků, pokynů a metod, ale „o jejich citlivé použití s ohledem na kontext a okolnosti případu“³⁵. Pravidla zde tak nejsou pouze šablonovitě aplikována, ale jsou využita tak, aby se dosáhlo lepšího pochopení daného případu i jeho kontextu a aby tak mohla být navržena adekvátní podpora. Tento přístup ovšem vyžaduje, aby se v rámci profesních kompetencí sociálního pracovníka mluvilo i o hermeneutické (dialogické, maieutické) kompetenci, neboť tato kompetence pomáhá sociálnímu pracovníkovi, aby své klienty podporoval při zvládání jejich problémů otevíráním nových úhlů pohledu na tyto problémy. Doležel tedy v rámci nové tváře identity sociálního pracovníka vnímá dvojitou strukturu a dvojitou kompetenci: jednu danou pochopením teorie (*kompetence vědecká*), druhou porozuměním situaci klienta (*kompetence hermeneutická*). Chápe tedy jako potřebné, aby se studující již během studia naučili: „vnímat životní příběh (biografický kontext, pozadí) klienta, získat přístup ke světu jeho obrazů a symbolů i k jeho obrazu sebe sama, neboť to jsou nepochybně tyto obrazy, které podmiňují a určují, jak klient zvládá svůj život a jak řeší, či bude řešit své problémy.“³⁶ Sociální práci tak definuje jako hermeneutiku životní praxe, což znamená, že je třeba si osvojit takové poznatky a dovednosti, které nám umožní porozumět příslušníkům odlišných kultur zevnitř jejich životních okolností.

c) Jistota

Hlavním úskalím (a rovněž důvodem pro zmiňovaný obrat od epistemologie k ontologii) je hledání nezpochybnitelné jistoty a snaha o vypracování měřitelných kritérií, na jejichž základě jsou intervence (jakéhokoliv druhu) zpětně posuzovány. Vytvoření takových kritérií nevyhnutelně závisí na určitých předpokladech, které jsou ovšem ovlivněny sociálním, politickým a historickým kontextem, v němž se sociální práce odehrává a v němž se sociální pracovník či klient nacházejí. Také lpění na naivních epistemologických pozicích odráží širší tendenci sociální práce, a proto tvrdíme, že v důsledku snahy o získání jistoty se sociální práci omezily možnosti, které jsou jejím pracovníkům k dispozici. Pavel Navrátil mluví v tomto ohledu o „faktické poznávací slepotě“³⁷. Jádrem hledání jistoty je přesvědčení, že existuje nezávislá realita, kterou je třeba objevit, a že výstupy jakéhokoli výzkumu (nebo jejich hodnocení) by měly této vnější realitě přímo odpovídat. Archetypálním příkladem této tradice je pozitivismus. Sociální fakta se považují za věci, jež je třeba odhalit objektivním vědeckým úsilím, a výstižným výrokem pro tento přístup je litanie „pokud to nelze změřit, tak to neexistuje“³⁸. Takový model se však míjí s hermeneutickým pohledem na porozumění a s ním spojeným závazkem odhalovat významy, které aktéři procesu používají k porozumění svému světu a světu toho druhého.

Více nám to ozřejmí narativ sociologa Zygmunta Baumana (1925–2017), který o současné době mluví jako o rozpouštění a zkapalňování tradičně pevných látek a forem (např. tradiční vazby,

35 Jakub Doležel, *Soudobý kontext teologie v sociální práci*. Studijní text určený pro studenty CMTF UP a CARITAS – VOŠ sociální (Olomouc, 2010), 22.

36 Doležel, *Soudobý kontext teologie v sociální práci*, 24.

37 Pavel Navrátil, 'Epistemické diskursy „vysvětlení“ a „porozumění“ v modelech posouzení životní situace', *Sociální práce / Sociálna práca* 18, č. 6 (2018): 5–25, zde 6.

38 Susan White, 'Beyond Retrodution? – Hermeneutics, Reflexivity and Social Work Practice', *British Journal of Social Work* 27 (1997): 741.

víra, zvykové právo), kdy společnost rezignovala na hledání objektivní a absolutní pravdy.³⁹ Stejně tak v sociální práci ztrácí pracovník monopol na rozkrytí jediného možného vnímání situace potřebného. Proto je potřebné znát a umět používat takové interpretační metody, které umožní pracovat s měnícím se prostředím a subjektivním nahlížením pomáhajícího i potřebného a které přes to všechno ve výsledku budou napomáhat k získávání dostatku informací potřebných pro nalezení konkrétních řešení vystavěných na míru člověku potřebnému. Jde tedy o to, aby se ani potřebný, ani pomáhající neztráceli v chaosu a nejistotách současnosti, ale aby byli schopni vstupovat do procesů, které je zorientují v situacích a jevech, jež se jich týkají.

Tento článek je proto pokusem nabídnout jednu z alternativních metodik rozvoje znalostí sociální práce v kontextu praxe. Tyto metody nemají nahradit objektivistickou empirickou metodologií, ale spíše ji doplnit tím, že poskytnou pohled na zkušenostní, subjektivní a významovou stránku sociální práce.

Vykladačské metody a hermeneutická tradice

Co nám hermeneutická perspektiva německé hermeneutické tradice a interpretační přístup přináší?

a) Dilthey

Podle Wilhelma Diltheyho (1833–1911) je hermeneutika disciplínou zabývající se zkoumáním lidského chování. Z této rozšířené definice je zřejmé, že její metody se mohou uplatnit v antropologii, psychologii a sociologii, stejně jako v sociální práci. Dilthey kladl důraz na „znovuprožívání“ neboli vstupování do subjektivních, zkušenostních světů těch, kteří žili a původně psali/mluvili o zkoumaných událostech.⁴⁰ Navíc při čtení historických (nebo jakýchkoli jiných) textů (a nejenom textů) je třeba chápat slova ve větě v celkovém kontextu. Dilthey viděl, že stejný vztah celku a části existuje v sociálním světě obecně, takže pro interpretaci sociálního světa je nutné vytvořit metodická pravidla, která by tento vztah systematicky zohledňovala. Při pokusech o vypracování této metodologie si Dilthey uvědomil, že neexistují žádná absolutní východiska, žádné samozřejmé, soběstačné jistoty, na nichž bychom mohli stavět, protože se vždy ocitáme uprostřed složitých situací, jež řešíme tak, že vytváříme a následně přehodnocujeme provizorní předpoklady. Jeho metodologie hermeneutiky se tak pohybovala kruhovým směrem (hermeneutický kruh) k většímu porozumění zkoumané situaci. Skutečná zkušenost porozumění, která je vlastní konceptu hermeneutického kruhu, je v praxi sociální práce běžná. Většina pracovníků zažila proces přechodu od celku (celkový kontext osoba-problém-situace) k částem (aspekty problémového nánosu, jak je prožívá a popisuje klient) a následnou reinterpretaci celku na základě těchto informací. Proces samozřejmě nekončí, ale pokračuje iterativním způsobem, jak ho popsal Dilthey.⁴¹

b) Schleiermacher

Sebepochopení lidského jedince v hermeneutickém kruhu zdůraznil i Friedrich Schleiermacher

39 Viz Zygmunt Bauman, *Tekutá modernita* (Praha: Portál, 2020); Zygmunt Bauman, *Úvahy o postmoderní době* (Praha: Sociologické nakladatelství, 2002).

40 „dauernd fixierte Lebensäußerungen“ – viz Wilhelm Dilthey, *Gesammelte Schriften*, sv. 7 (Leipzig: Teubner, 1922), 217.

41 K dílu Wilhelma Diltheyho viz též Zdenko Širka, *Transcendence and Understanding: Gadamer and Modern Orthodox Hermeneutics in Dialogue* (Eugene, OR: Wipf and Stock, 2020), 15–17; Jaroslav Hroch, Magdalena Konečná and Lukáš Hlouch, *Proměny hermeneutického myšlení* (Brno: CDK, 2010), 207–213.

(1768–1834), který vnímá autora i čtenáře v prostoru, kde se jejich sféry poznání protínají. Schleiermacher navíc formuluje ideální výsledek interpretace jako věrnou rekonstrukci autorova zamýšleného významu – „*v myšlenkách se hledá totéž, co mluvčí chtěl vyjádřit*“⁴². Nejlepší výklad textu/situace/promluvy tedy není jeho význam pro interpreta, ale rekonstruovaný význam z pohledu autora. Schleiermacher to chápal jako nekonečný úkol, následně cíl lepšího porozumění, pojatý ve smyslu nemožnosti úplného porozumění, svědčí o tom, že snaha o hlubší interpretaci má vždy smysl, neboť si nikdy nemůžu být jistý, že jsem porozuměl správně, a o porozumění musím opět a opět (a opět) usilovat.

Výklad má dle Schleiermachera dvě roviny: (1) gramatickou, která se zaměřuje na výraz jako takový, konkrétní a specifický, nechte mezi řádky, ale dívá se pouze na řádky samotné, nebere v potaz povahu a jedinečnou osobnost autora, a pak (2) technicko-psychologickou, jež se dívá do nitra, do duše, *za* ono vyřčené, vystihuje jedinečnou individualitu autora, jeho/její motivaci a záměr. V tomto pojetí je např. věta „Máte zpoždění 5 minut“ na jedné straně věcným konstatováním, že někdo přišel na domluvenou schůzku o 5 minut později, než měl, ale zároveň je (či může být) kritikou a obviněním z nedochvilnosti, nepoctivosti a nezodpovědnosti. Schleiermacher opakovaně zdůrazňuje, že je nutno, abychom tyto dvě roviny neoddělovali.⁴³ Jednostranný výklad by vždy vedl k extrémům: buď k pedantství trvajícím pouze na tom, co je viditelné, anebo ke spekulativní libovůli, která si dovoluje říct cokoli o čemkoli.

Schleiermacher rozlišoval dva cíle a metody výkladu: (1) *laxnější* praxi, kterou spojoval s objasňováním oblastí nedorozumění – „hermeneutiku potřebuji pouze, když něčemu nerozumím, jinak ne“, a (2) *přísnější* praxi, která předpokládala nedorozumění jako normální výchozí bod, a následné porozumění tudíž musí být výsledkem vůle a hledání.⁴⁴ Schleiermacher tedy tvrdil, že přirozeným stavem je spíše neporozumění než porozumění,⁴⁵ a vyzýval k tomu, aby vykladač zpochybňoval své vlastní samozřejmé porozumění a aby své porozumění nikdy nepovažoval za konečné a jednoznačné; to bylo jedním z jeho největších přínosů pro hermeneutický projekt.

c) Gadamer

Odklon od metodologie a zaměření porozumění a interpretace je vidět u německého filosofa Hanse-Georga Gadamera (1900–2002). Gadamer tvrdil, že porozumění není něčím, co si člověk sám přisvojuje, ale spíše něčím, co vzniká skrze účast na tradici. Gadamer věnoval ve svém díle značný prostor úvahám o povaze skutečného rozhovoru, a to jak z hlediska formy, tak i účelu. Skutečná konverzace podle Gadamera nezahrnuje soupeření o nadřazenost vlastního názoru; stejně tak není sumarizujícím procesem, v němž by se jeden názor prostě přidával k druhému.⁴⁶ Dialog má v jeho pojetí tři úrovně.

První úroveň je, jestliže je ten druhý považován za předmět; to je druh zkušenosti druhého, „*kteřá z chování druhých lidí vypozerává typické prvky a na základě zkušenosti nabývá ohledně druhých na předvídatost*“⁴⁷. Hermeneutická zkušenost na této úrovni je charakterizována naivní vírou ve vědeckou metodu. Na druhou úroveň patří takový vztah mezi dvěma jednotlivci, kde je ten druhý osloven vypočítavým způsobem, např. posloucháme-li druhého pouze za tím účelem, abychom

42 Jean Grondin, *Úvod do hermeneutiky* (Praha: Oikúmené, 1997), 94.

43 Manfred Frank, ed., *F. D. E. Schleiermacher – Hermeneutik und Kritik* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1977), 79. Viz též Alice Kliková, 'Friedrich Schleiermacher', in *Hermeneutika jako teorie porozumění*, ed. Petr Pokorný (Praha: Vyšehrad, 2005), 268–283.

44 Viz Grondin, *Úvod do hermeneutiky*, 95–96.

45 K neporozumění viz Kliková, 'Friedrich Schleiermacher', 277.

46 Hans-Georg Gadamer, *Pravda a metoda*, I (Praha: Triáda, 2010), 331.

47 Gadamer, *Pravda a metoda*, I, 311.

na základě slyšeného mohli vytvořit lepší argument pro svou vlastní reakci: tedy bez skutečného zájmu o to, co ten druhý říká. A na třetí úrovni existuje skutečný, autentický rozhovor, který se nezabývá záměrem mluvčího, ale věnuje se tomu, o čem se mluví; žádný z účastníků se nedomnívá, že vlastní celou pravdu.⁴⁸ Gadamer říká, že v okamžiku počátku rozhovoru partneři v dialogu nevědí, co se stane do jeho konce.⁴⁹ Mohli by mít zamýšlený směr, ale dialog může mít vlastní vůli a ubírat se nepředvídatelnými cestami. Sice chtěli rozhovor vést, ale nakonec jsou sami účastníci rozhovoru těmi, kdo jsou vedeni.

Hlavní vlastnost autentického dialogu je otevřenost;⁵⁰ zprvu je to otevřenost vůči vlastní pozici a vědomí, že předsudky, které si do dialogu přinášíme, jsou součástí dějin a tradice. Toto povědomí nám následně umožňuje být otevření vůči pozici toho druhého a k tomu, co nám chce říci. Při skutečném zážitku se připouští možnost být korigován tím druhým, připouští se možnost, že i ten druhý může mít pravdu.⁵¹ Úspěšnost dialogu není měřena podle toho, co jsme se v něm naučili, ale podle toho, jak se setkáváme s druhým a jak jsme tímto setkáním proměněni. Podstata dialogu spočívá v tom, že rozhovor neprosazuje mínění jednoho proti mínění druhého, nýbrž při něm dochází k proměně všech zúčastněných.⁵² Gadamer to nazývá proměňující či transformující silou dialogu.⁵³ Tato transformace není jednostranná, probíhá v obou směrech: ta druhá strana v dialogu je proměněna a transformována skrze nás, my jsme zase proměněni skrze ni, „rozhovor oba proměňuje“⁵⁴.

Pro Gadamera pravá konverzace proměňuje úhel pohledu obou a zahrnuje společnou interpretaci světa, jež umožňuje morální a sociální solidaritu. S tím souvisí teorie splývání horizontů (*Horizontverschmelzung*), které vzniká mezi dialogickými partnery ve skutečném rozhovoru. Každá ze stran (ať už osoba, nebo text) má svůj vlastní horizont porozumění a při splývání horizontů dochází k jejich sloučení, čímž vzniká nové, širší porozumění tématu.⁵⁵ Gadamerovo splývání horizontů má důležité důsledky pro interpretační tazatele, protože naznačuje, že největší poznání vznikne, jestliže se obě strany rozhovoru aktivně podílejí na vytváření významu, tedy nikoli když tazatel zaujme tzv. objektivní postoj či odstup, aby neovlivnil zjištění nebo tazatele.

Spíše než jako čistě epistemologickou nebo intelektuální činnost tedy Gadamer chápal porozumění a aplikaci za nedílně spjaté. Porozumění vždy zahrnuje aplikaci významu na naši situaci, na otázky, na které chceme znát odpověď. Ústředním bodem interpretačního aktu je aplikace minulého textu nebo události na současnost, aplikace, jež je ovlivněna tradicí, historií a zvyklostmi, takže se stává prodloužením dialogického hledání významu, které interpretovi předchází.

Jak je zřejmé z popisu práce sociálního pracovníka, v praxi se ocitá vždy v nových a proměnlivých

48 Viz Gadamer, *Pravda a metoda*, I, 310–314. Srov. také: „Rozhovor, jak známo, není možný, když se jeden z partnerů domnívá, že ve srovnání s ostatními zaujímá nějaké nadřazené stanovisko, třeba tak, že tvrdí, že vlastní nějaké předchozí vědění o předsudcích, jimiž je zaujat ten druhý. Uzavírá se tím do svých vlastních předsudků. Dialogické dorozumění je v zásadě nemožné, když se jeden z partnerů dialogu skutečně neuvolní pro rozhovor.“ Hans-Georg Gadamer, *Pravda a metoda*, II (Praha: Triáda, 2011), 101–104.

49 Viz Gadamer, *Pravda a metoda*, I, 331.

50 „Zásadním způsobem otevřený je spíše ten, kdo si vůbec chce nechat něco říci. Bez takové otevřenosti jednoho pro druhého není žádné ryzi lidské pouto. Sounáležitost vždy zároveň znamená umět si navzájem naslouchat. [...] Otevřenost pro Druhého tedy zahrnuje uznání toho, že v sobě musím ponechat v platnosti něco proti sobě, i kdyby nebylo nikoho druhého, kdo by se toho proti mně domáhal.“ Gadamer, *Pravda a metoda*, I, 313.

51 „Ein Gespräch setzt voraus, dass der andere Recht haben könnte.“ Thomas Sturm, ‘Rituale sind wichtig: Hans-Georg Gadamer über Chancen und Grenzen der Philosophie’, *Der Spiegel*, č. 8 (2000): 305, citováno 5. dubna 2023, <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-15737880.html>.

52 Existují však řečové útvary, které se jako rozhovor tváří, ale tento základní předpoklad nesplňují. Viz o nich v článku ‘Neschopnost k rozhovoru’ (Gadamer, *Pravda a metoda*, II, 175–181). Podle Gadamera to jsou: pedagogický rozhovor, jednací rozhovor a terapeutický rozhovor.

53 „Rozhovor má proměňující sílu.“ Gadamer, *Pravda a metoda*, II, 178.

54 Gadamer, *Pravda a metoda*, II, 188.

55 Gadamer, *Pravda a metoda*, I, 269.

podmínkách. Pro naplnění zaměření na člověka a nalezení účinného řešení jeho situace musí akceptovat proměnlivost a nejistoty, tedy situační povahu práce. Principem takové práce je většinou v přímé interakci v rozhovoru, založeném na participacně vyváženém vztahu, získat informace, kterým se sociální pracovník snaží porozumět, a přiřadit je k obecným poznatkům, z nichž může vycházet při nacházení individualizovaných řešení. Dialogický charakter komunikace v tomto stylu práce umožňuje smysluplnou participaci všech zúčastněných a vytváří příležitost porozumět sdílenému ve větší šíři. Vstoupením do dialogu za uvedených podmínek pracovník přijímá druhého v jeho plnosti a zároveň akceptuje svou odpovědnost za vstup do klientova života. Reflexivním přístupem a přítomnou pozorností je tato odpovědnost porozumění podporována a stvrzena. Vzájemného porozumění obsahům a významům sdíleného dosahují partneři rozhovoru vzájemným vyjasňováním a shodou nad nimi. Jádrem procesu porozumění je spoluvytváření smyslu, tak jak to v závěru své studie zmiňuje Andrea Newberry.⁵⁶

Hermeneutické koncepty užitečné pro sociální práci

Kromě důrazu na dialog hermeneutika jako věda o porozumění a výkladu vychází dle Gadamera z několika dalších předpokladů.⁵⁷ Nejprve přebírá základní předpoklad, že neexistuje žádný nulový bod, z něhož by rozumějící vědomí v pokusu o interpretaci vycházelo. Tím však není řečeno, že je porozumění zcela subjektivní, nýbrž spíše to, že je vždy zachyceno mezi očekáváním porozumění a umožňováním jinakosti, aby se projevilo. U Gadamera absence nulového bodu znamená, že hermeneutické vědomí je vždy podřízeno dějinám: „Skutečně historické rozumění musí zároveň promýšlet vlastní dějinnost“⁵⁸.

a) Příslušnost

Dalším předpokladem hermeneutického přístupu je nutnost vyhnout se dualistickému přemýšlení, kdy máme na jedné straně předmětné poznání a na straně druhé subjektivní prožitek: odcižení mezi nimi je zničením mnohem původnějšího vztahu příslušnosti.⁵⁹ Zvláště v interakci mezi sociálním pracovníkem a klientem je zřetelné, že tyto dva póly tvoří celek, který předchází všemu porozumění, a tento předchozí celek je předpokladem pro každé další porozumění a komunikaci. Vychází se zde z toho, že subjekt usilující o porozumění není nikdy *tabula rasa* (nepopsaný list), do níž se nově porozuměné wpisuje. Proces porozumění je výsledkem konfrontace vlastních předsudků a očekávání s novými, cizími objekty. Tato konfrontace se vykládá pomocí již zmíněného pojmu *horizont*. Je to koncept, který už Edmund Husserl používal k označení limitu individuálního světa a našich aktivit.⁶⁰ Horizont je perimetrem, výhledem, který ohraničuje a zahrnuje vše v nás. Nikdy si nemůžeme být svého horizontu zcela vědomi, protože tím by přestal být horizontem, ale stal by se objektem uvnitř onoho horizontu. Horizont je kontextem, v jehož konkrétním rámci věci vnímáme. Horizont ovšem nikdy není uzavřený, je proměnlivý: „Získat horizont vždy znamená učit se vyhlížet za to, co je blízké a velmi blízké, a to nikoli proto, abychom od toho odhlédli, nýbrž abychom to spatřili lépe v nějakém větším celku a ve správnějších rozměrech.“⁶¹ V okamžiku

56 Andrea Newberry, 'Social Work and Hermeneutic Phenomenology', *Journal of Applied Hermeneutics* 20 (2012): 15–16.

57 Viz Ivana Noble and Zdenko Širka, eds., *Kdo je člověk: Teologická antropologie ekumenicky* (Praha: Karolinum, 2021), 29–33.

58 Gadamer, *Pravda a metoda*, I, 263.

59 Srovnej Paula Ricoeura, který ztrátu odstupu (*distantiation aliénante*) považuje za ztrátu. Paul Ricoeur, *Úkol hermeneutiky: eseje o hermeneutice* (Praha: Filosofia, 2004), 27.

60 Edmund Husserl, *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie: úvod do fenomenologické filozofie* (Praha: Academia, 1996), 287.

61 Gadamer, *Pravda a metoda*, I, 268.

porozumění se náš horizont spojuje a splývá s horizontem toho, co vykládáme: „Rozumění je vždy spíše procesem splývání těchto zdánlivě pro sebe jsoucích horizontů“⁶². Rozumění tak implikuje změnu přítomného horizontu, resp. splývání minulého a přítomného, které se děje tak, že historický horizont je vždy nedílnou součástí horizontu přítomného právě proto, že z něj vyvstávají předsudky současné a nově nasvěcují minulost i přítomnost.

b) Dějiny a předporozumění

Jako lidské bytosti jsme podle Gadamera hluboce zakořeněni v dějinách, patříme k dějinám více než dějiny k nám. Porozumění situaci je dějinnou událostí. Vykladač, čtenář, sociální pracovník, klient se vždy nacházejí v konkrétní situaci, a to znamená, že nemohou překonat konečný a časový charakter své existence. Není žádné „já“, které by se dokázalo povznést nad dějiny, na nějaké jiné místo s lepším výhledem a odtud získat objektivní pohled. Člověk se vždy nachází přímo *uvnitř* tradice, přímo *uvnitř* dějin, a tak porozumění není aktem subjektu, ale je vstoupením do dějin, kde jsou minulost a přítomnost propojeny. Hermeneutický přístup zdůrazňuje, že my nad dějinami nemáme moc, ani jimi nemůžeme disponovat. Podléháme jim více, než si sami můžeme uvědomit. Naše hodnocení, znalosti, úsudky či názory, ale i naše vyjádření identity, příběhy, rituály, symboly, v nichž žijeme, jsou součástí dějin, žijí uvnitř dějin, byť odkazují před dějiny, nad dějiny či za dějiny. Předpokladem porozumění jsou předsudky čili předporozumění. Gadamer se zasazoval o to, aby se pojmu „předsudek“ (před-údek, Vor-urteil, pre-judice) vrátil jeho předosvícenský význam z doby, než získal negativní asociace, jež s sebou nese dodnes – tedy chybné, neoprávněné přesvědčení.⁶³ Podle Gadamera jsou předsudky před-úsudky naší otevřenosti vůči světu, jsou to prostě podmínky, za kterých něco zakoušíme, za kterých nám to, s čím se setkáváme, něco říká. Podle něj nejde o to, abychom se předsudků zbavili, to ani není možné, protože vycházejí z již prožité minulosti a zkušenosti s ní, ale jde o to si je uvědomovat, kontrolovat je, rozumět jim a chápat, že vždy mohou ovlivnit naše rozumění i porozumění a vždy tvoří jejich kontext.⁶⁴

S předporozuměním přistupujeme k tomu, čemu chceme porozumět, a toto předporozumění vnášíme do porozumění. Když pracujeme s předporozuměním, jsme si vědomi, že naše bytí ve světě je dějinné, a to dvojím způsobem: společná dějinnost vyplývá ze společné situace, jíž jsme součástí; individuální dějinnost vyplývá z původu a jedinečného průběhu každého života.⁶⁵ Obě formy dějinnosti se podílejí na předem daných soudech (předsudcích) a rozpoložení vykládat situaci určitým způsobem, vnímat svět určitým způsobem. Před-porozumění přitom naše porozumění nezkrsluje, ale je jeho součástí, odkazuje k tradici, do které patří ten, kdo chce rozumět, i to, čemu chce rozumět, tedy jak subjekt, tak i objekt rozumění.

Tento poznatek je plodný pro pochopení hermeneutické fenomenologie – schopnost badatele věnovat se fenoménu a vyvozovat o něm závěry bude nutně zprostředkována jeho před-úsudky. Vezměme si například hermeneutického fenomenologa studujícího úzkost – jak by věděl, že se má ptát na ztělesněnou zkušenost úzkosti, kdyby neměl předchozí znalosti (předsudky) týkající se úzkosti a fyzických symptomů? Naše předsudky tak budou vždy utvářet naše soudy.

62 Gadamer, *Pravda a metoda*, I, 269.

63 Viz Širka, *Transcendence and Understanding*, 59–64.

64 Viz Chris Lawn, *Gadamer: A Guide for the Perplexed* (London: Continuum, 2006), 68–69. Srov. také: „Předsudek (související s autoritou či tradicí) pro Gadamera není překážkou, nýbrž podmínkou rozumění: bez této podoby před-porozumění a zaujetí není rozumění možné. [...] Rozumění je pak třeba chápat jako začleňování do určitého dění podání, v němž se minulost a přítomnost neustále zprostředkovávají.“ Jakub Čapek, 'Hans-Georg Gadamer: Pravda a metoda', *Reflexe* 39 (2010): 116–117.

65 Viz Gadamer, *Pravda a metoda*, I, 249.

c) Hermeneutický kruh

Porozumění zakotvené v dějinách je kruhovým procesem, který se znázorňuje pomocí hermeneutického kruhu. Míjí se tím dialektika části a celku, jež ovlivňuje význam: abychom získali pochopení díla v jeho celistvosti, musíme se soustředit na konkrétní detaily, těm ale nemůžeme porozumět bez pochopení celku. A tak od části postupujeme k celku a od celku k části.⁶⁶ Každý výklad, který má zjednat porozumění, musí už vykládanému rozumět.⁶⁷ A navíc, chceme-li porozumět rozumění, nesmíme se chtít přiblížit nějakému poznávacímu ideálu. Z hermeneutického kruhu nelze vystoupit. Pozornost je třeba obrátit k tomu, jak do hermeneutického kruhu vstupujeme; učit se rozumět mu a správně s ním nakládat. Známý je příklad Petra Pokorného o chovu včel. Říká, že pokud chci chovat včely, potřebuju k tomu znalosti a dovednosti, které musím získat. Nemá-li mě to kdo naučit, obstarám si odbornou literaturu. Neznám obsah této literatury, neboť kdybych ho znal, nepotřeboval bych si ji přece kupovat. Mám ale představu o jejím významu pro mě, pro mé potřeby a otázky. Pokorný to nazývá předběžným vědomím.⁶⁸

d) Hermeneutický trojúhelník

K lepšímu objasnění role sociálního pracovníka v procesu interpretace sociální situace nám pomůže tzv. hermeneutický trojúhelník, kde se rozlišuje mezi perspektivou autora, textu (situace) a čtenáře.⁶⁹ (1) Je-li výchozím bodem perspektiva *autora*, vytváří se jakýsi dialog mezi autorem a vykladačem. Úkolem čtenáře-vykladače je pochopit ducha autora, proniknout skrze text do osobnosti autora. Autor tak prostřednictvím svých kulturních a historických filtrů komunikuje s lidmi, kteří stojí v jeho kulturním a historickém okruhu. Čtenář proto musí vstoupit do světa autora, čehož dosáhne tak, že se snaží získat co nejvíce informací o osobách a společnosti, které vytvořily původní koncepci textu. (2) Zdůrazňujeme-li text (či jakékoliv jiné medium), vycházíme z toho, že se text osamostatnil od autora a žije vlastním životem, má smysl sám o sobě i bez autora, smysl textu chápeme dokonce i v případě neznámého autora. Při čtení textu již autor není partnerem v dialogu, ale čtenář reaguje přímo na text. Text je autonomní, odtržený od mimoliterární reality, konkrétně od historických událostí, jež stály u jeho zrodu. Je tedy nezávislý na svém autorovi, na svých původních čtenářích a na svém původním účelu, a proto jej analyzujeme samostatně, odděleně od autora nebo čtenáře (jazyk, slovní zásoba, gramatika, struktura věty, různé literární druhy a žánry). (3) Zdůraznění role čtenáře při určování významu textu si všímá toho, že text nemůže nijak působit bez čtenáře, který ho čte. Text má pouze potenciální význam, dokud s ním nevstoupí do kontaktu sám čtenář a nedá mu smysl. Problémy vznikají, když čtenář věří, že to, co si do textu přinesl s sebou, tam skutečně je a že to byl autorův záměr. Hrozí, že text je použit jako zrcadlo, v němž čtenář nejen vidí sám sebe, ale do něhož se rovněž promítá, a tak je smysl textu pouze produktem čtenáře. Každý čtenář vnáší do procesu čtení své vlastní zkušenosti. Každý čtenář nebo společenství má svou teologickou tradici, kulturní a společenské prostředí a „předporozumění“. Předporozumění je vše, co si čtenář do textu přinese – rasa, třída, pohlaví, náboženství, sexualita, věk atd.

66 Jedná se o hermeneutické pravidlo pocházející z antické rétoriky, jež bylo novověkou hermeneutikou přeneseno na umění rozumění; zasloužil se o to především Friedrich Schleiermacher, který rozlišil tento kruhový vztah části a celku z objektivní a subjektivní stránky.

67 Heidegger to v §32 svého *Bytí a čas* vyjadřuje následovně: „Každý výklad, který má zjednat porozumění, musí již vykládanému rozumět.“ Martin Heidegger, *Bytí a čas* (Praha: Oikúmené, 2018), 184.

68 Pokorný, *Hermeneutika jako teorie porozumění*, 106–107.

69 Viz např. František Trstenský, 'Proces porozumenia biblického textu', *Hermeneutika*, 2011. citováno 25. prosince 2022, <http://www.hermeneutika.cz/inpage/hermeneutika-2011/>. Též Manfred Oeming, *Úvod do biblické hermeneutiky* (Praha: Vyšehrad, 2001), 17–18.

Konstruktivistický a reflexivní přístup v sociální práci

V dialogu mezi dvěma disciplínami se nelze držet pouze autorů, kteří mluví o hermeneutice *explicitně*, neboť existují i přístupy, které s hermeneutikou pracují *implicitně* čili počítají s ní, ale výslovně ji netematizují. Máme konkrétně na mysli konstruktivistický a reflexivní přístup v sociální práci.

Mluví o tom Pavel Navrátil z Masarykovy univerzity, který jako první z teorií významných pro sociální práci jmenuje humanisticko-existenciální teorii,⁷⁰ a tak *implicitně* předpokládá, že východiskem sociální práce je *výklad*. Humanisticko-existenciální teorie v jeho podání předpokládá dvě věci: a) postoje a výklady každého jednotlivce jsou platné a důležité a b) objektivní a neutrální pohled na věc nebo chování neexistuje.⁷¹ Člověka (jak klienta, tak sociálního pracovníka) nepovažuje za izolovanou autonomní jednotku, ale za konstrukt vnějších okolností a prostředí. V tomto ohledu přichází s pojmem sociálního fungování, jenž podle něj umožňuje vystihnout právě onen aspekt sociální práce, že v ní probíhá celá síť interakcí: mezi klientem a pracovníkem, mezi nároky a potřebami, mezi požadavky a možnostmi, mezi člověkem a prostředím, mezi minulostí a přítomností.⁷² Podrobněji píše ještě o sociálním fungování, které postrádá rovnováhu těchto interakcí (těm se pak věnuje sociální práce), ale když se v rámci tohoto modelu ptáme, jaká je schopnost člověka jednotlivě zvládat problémy, jakou podporu poskytuje prostředí, jaké jsou okolnosti, kvůli nimž klienti problémy nezvládají, potom klademe hermeneutické otázky – otázky vyžadující výklad.

Do toho kontextu následně zapadá Navrátilova otázka po pravdě, která proti sobě staví objektivistické a konstruktivistické paradigma.⁷³ Takto se snaží nalézt adekvátní způsob, jak posoudit životní situace klientů a maximalizovat užitek tohoto procesu pro klienty při řešení jejich obtížných situací.⁷⁴

a) Rozdíl mezi přístupy

Základním rozdílem mezi oběma přístupy je přístup k člověku. V objektivistickém diskurzu je člověk a jeho situace považován za objekt, o němž zjišťujeme maximální možné množství údajů, a na jejich základě je očekáván jednoznačný závěr. Sociální pracovník zde zaujímá postoj neutrálního pozorovatele a tato neutralita předpokládá popření vlastních pocitů a očekávání, které by mohly ohrozit objektivitu pozorování a posouzení. Navrátil tento model označuje jako osvícenecký a raně moderní. Předpokládá se v něm, že žijeme v objektivně existujícím světě, který je uspořádán určitým způsobem a tento řád můžeme lidským rozumem poznat a ovlivnit.⁷⁵ Navrátil jej spolu s jinými autory⁷⁶ odmítá a označuje za „velmi naivní“, považuje jej dokonce za „mýtus“.⁷⁷ V pozdně moderní či postmoderní době se naopak začíná prosazovat představa pravdy jako relativního pojmu, který je subjektivní a proměnlivý; nejde již vlastně o poznání, ale o výklady, jejichž hodnota neleží ve vztahu k objektivně jsoucímu, ale v jejich subjektivní specifičnosti.⁷⁸

70 Pavel Navrátil, 'Humanistické a existenciální teorie', in *Základy sociální práce*, Oldřich Matoušek a kol. (Praha: Portál, 2001), 201–216.

71 Navrátil, 'Humanistické a existenciální teorie', 202.

72 Navrátil, 'Sociální fungování a životní situace', 227.

73 Viz Pavel Navrátil, 'Posouzení v sociální práci', in *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, Pavel Navrátil, Radka Janebová a kol. (Hradec Králové: Gaudeamus, 2010), 9–23.

74 „Zatímco objektivisté předpokládají, že užitek procesu posouzení je funkcí objektivního a neotřesitelného poznání, konstruktivisté spoléhají na porozumění a intersubjektivní vztahovost.“ Pavel Navrátil, Radka Janebová a kol., *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce* (Hradec Králové: Gaudeamus, 2010), 7.

75 Viz Navrátil, 'Posouzení v sociální práci', 14.

76 Např. Sally Holland, *Child and Family Assessment in Social Work Practice* (London: Sage Publications, 2004).

77 Viz Navrátil, 'Posouzení v sociální práci', 11.

78 „Různá vysvětlení jsou vlastně jen výklady, které mohou být užitečné, ale nelze je chápat jako objektivně platné.“ Navrátil, 'Posouzení v sociální práci', 16. V popise postmoderního étosu se Navrátil opírá především o Stanleyho Grenze, viz Stanley James Grenz, *Úvod do*

Přístup plynoucí z této analýzy Navrátil nazývá konstruktivistický, pracuje s individuálním vnímáním člověka a klade důraz na jeho životný příběh. Příčiny obtíží v životních situacích klientů jsou podle konstruktivistů různorodé, stejně tak i řešení mohou být rozdílná: existuje více než jedna příčina problému a více než jedno řešení. Posuzování situace klientů v tomto smyslu není jednorázovou událostí, nýbrž kontinuálním procesem, kde se klade důraz na aktivní participaci klientů.⁷⁹ Pomáhající jsou si pak vědomi toho, že je třeba přistupovat individuálně ke každému příběhu i k jeho nahlížení a interpretaci. Různé životní situace poté nelze zařadit do jakési univerzální kategorie a rovněž řešení, mají-li dávat smysl, musí být implicitně originální.

Důvod, proč konstruktivistický přístup zmiňujeme, je ten, že zdůrazňuje interpretační aspekt procesu posouzení: „*vždy, když pracujeme s určitými daty (i s tzv. tvrdými), současně je také interpretujeme. O životní situaci klienta můžeme získat údaje, které jsou však dále sociálním pracovníkem interpretovány*“⁸⁰. Nejde však pouze o následnou interpretaci faktů, ale už i o prvotní motivaci a klíč, podle kterého se určují kritéria sběru dat, neboť ta už předem mohou vytvořit předobraz závěrečného výkladu. Lze se vyhnout předpojatosti? Navrátil se domnívá, že je důležité věnovat pozornost předpokladům, které předcházejí tvorbě domněnek, a zdůrazňuje nezbytnost otevřenosti vůči opětovnému přezkoumávání závěrů. Jinými slovy, zdůrazňuje nezbytnost *reflexe* a míní tím „*promýšlení, přehodnocování informací, myšlenek, pocitů i celkového porozumění, které se utvořilo během procesu posouzení*“⁸¹. Reflexe umožňuje sociálnímu pracovníkovi pochopit předsudky, ze kterých vychází, a také to, jak ovlivňují následnou interpretaci. Konstruktivistický přístup předsudky nezapírá, naopak se snaží si je uvědomovat a odhalovat je. Zapření vlastních východisek a předsudků není žádoucí, ale je nezbytně nutné, aby o nich sociální pracovník věděl. Nevyslovenou otázkou zůstává, zda to na sociálního pracovníka neklade příliš vysoké nároky, ale zadání (dle Navrátila) je zřejmé: schopnost sebereflexe předpokládá znalost různých teoretických přístupů, které sociální pracovník může aplikovat ve svém posouzení⁸² – a jedním z nich je i hermeneutická perspektiva.

b) Reflexivní posouzení

S konstruktivistickým přístupem souvisí i reflexivní posouzení.⁸³ Reflexivita je v tomto pohledu kompetence, díky níž jsou sociální pracovníci schopni cíleně pracovat s reflexí vlastní práce a kriticky reflektovat své jednání, což může ovlivnit způsob jejich dalšího jednání.⁸⁴ Význam reflexivity tkví v tom, že sociální pracovníci nejsou schopni pouze nahlížet svoji praxi, své metody, postupy práce a sebe sama, ale současně tyto postoje taktéž kriticky zvažovat a uvědomovat si je. Tento přístup je zásadní pro sociální práci zaměřenou na člověka, aby nedocházelo k bagatelizaci sdíleného, k upřednostnění mocenských postojů a přílišného zobecnění konkrétní situace a problému.⁸⁵ Pokud reflexivitu chápeme dle výše uvedených charakteristik a můžeme ji zároveň

postmodernismu (Praha: Návrat domů, 1997).

79 Viz Navrátil, 'Posouzení v sociální práci', 19–21.

80 Navrátil, 'Posouzení v sociální práci', 20.

81 Navrátil, 'Posouzení v sociální práci', 20.

82 Tak Navrátil, 'Posouzení v sociální práci', 20.

83 Pro Pavla Navrátila se jedná o třetí možnost, která přemostuje dualitu objektivismus – subjektivita. Pavel Navrátil, 'Reflexivita v posouzení a v sociální práci', in *Reflexivita v posuzování životní situace klientek a klientů sociální práce*, Pavel Navrátil, Radka Janebová a kol. (Hradec Králové: Gaudeamus, 2010), 24–46. Na jiném místě to nazývá *diskurz porozumění*. Pavel Navrátil, 'Epistemické diskursy „vysvětlení“ a „porozumění“ v modelech posouzení životní situace', *Sociální práce / Sociálna práca* 18, č. 6 (2018): 7–9.

84 K reflexivitě viz též: Kateřina Glumbíková, *Reflexivita v sociální práci s rodinami* (Praha: Grada, 2020); Donald Schön, *The Reflective Practitioner* (London: Temple Smith, 1983).

85 K tomu Zuzana Havrdová přidává další zdůvodnění cílené reflexe: „*naše vnímání je subjektivní, ovlivněné našimi potřebami, pocity, očekáváním, a naše vědění je vždycky jen částečné, často zaměřené spíše prakticky, tacitní, tedy neuvědomované. [...] Přes svou přirozenou*

označit za uplatňovanou přítomnou pozornost, můžeme jako sociální pracovníci lépe reagovat na změny, které s sebou přináší pozdně moderní doba, ať jsou to proměny sociálně tíživých situací, nebo postojů k nim. To, co přináší reflexivní způsob nahlížení, je poznání, že sociální pracovník musí nutně posuzovat situaci člověka v celém kontextu a s menší mírou jistoty, že nalezená řešení budou trvalá, vždy vyhovující a vystavená na objektivní pravdě. V tomto smyslu je pak práce sociálního pracovníka sladěna s nároky, které vyplývají z dynamických proměn společnosti, aniž by tím byla popírána jedinečnost člověka a situace.

Spirálovitá struktura příběhu jako forma rozhovoru

Ve vztahu sociálního pracovníka a klienta pak jednoznačnou roli hraje vyprávěný příběh a jeho interpretace na základě toho, co pracovník chápe a považuje za důležité pro sdělení. Zůstaneme-li u zvolené modelové situace z úvodu tohoto článku, význam takových vyprávění pro praxi můžeme pochopit na příkladu dětí, jež mají rozvrácené životní příběhy kvůli neúplným rodinám, vícenásobnému umístění atd. Praxe ukázala, že takové děti potřebují zvláštní příležitosti k popisu svých zážitků a dojmů, aby si je mohly utřídit a znovu poskládat do nějakého smysluplného celku. Zdůrazňuje to Michael Whan, který dále říká: „*Tento celek je jejich příběhem*“⁸⁶.

Klientovým příběhem se tak nakonec stává celek, k němuž se dospělo kruhovým nebo spirálovitým procesem hermeneutické strategie. Počáteční vyprávění klienta si pracovník nejprve vyslechne v jeho celku, ten je pak během dalších kontaktů propojen s částmi (aspekty popsané klientem) v pokračujícím vyprávění. Interpretace celku se v průběhu procesu mění a tvoří základ pro porozumění a pochopení částí, jež v pokračujícím vyprávění teprve přijdou. Příběh není jen definicí událostí, které klient popisuje, ale je také událostí sám o sobě. To znamená, že příběh je vyprávěn v pokračujícím vztahu, jak se vyvíjí a mění. Je třeba dodat, že tento vztah umožňuje vzájemný proces interpretace a pochopení klientova příběhu. Tato vzájemnost je pro hermeneutický přístup ke kazuistice klíčová a je to jeden ze způsobů, jímž se tento přístup liší od většiny současných přístupů v praxi sociální práce.

Vyprávění klientů a kazuistiky byly samozřejmě vždy otevřené interpretaci a sociální pracovníci se do této interpretace vždy zapojovali, někdy explicitně na základě nějakého teoretického rámce své praxe (např. psychodynamického, behaviorálního atd.). Hermeneutický přístup však vyžaduje, aby se pracovník zpočátku zdržel výkladů založených na takovýchto již existujících rámcích. Pracovník musí tyto předsudky držet stranou a vyslechnout klientův příběh s otevřeností a s co největším pochopením, aby porozuměl způsobu, jakým jej klient subjektivně prožívá.

Je zde vědomá snaha nevytrhávat tyto dílčí prvky z kontextu a neobjektivizovat je tak, jak by se to stalo v behaviorálně orientované praxi. V interakci tváří v tvář vnímáme, že proud vědomí druhé osoby plyne časově paralelně s naším vlastním a při interakci s druhou osobou se naše prožitky propojují, protože předpokládáme, že mimika a gesta jsou „výrazovým polem“ vnitřního života. V této intersubjektivitě jedna osoba chápe subjektivní význam druhé osoby. Takové chápání se liší od chápání objektivního významu, které se zaměřuje pouze na význam kontextu řečeného, namísto toho, aby se zaměřilo na to, *proč* právě tato osoba pronesla toto konkrétní prohlášení

omezenost jsme však v každé situaci odpovědní za hledání optimálního řešení. K tomu pomůže, když si lépe uvědomíme, co nás vedlo k našemu jednání, rozšíříme svou perspektivu o další pohledy na věc, případně odlehčíme svému pocitu odpovědnosti sdílením s druhými a obohatíme naše vědění díky názorům druhých. Záměrná reflexe nám rozšíří obzor.“ Zuzana Havrdová, ‘Reflexe a reflexivita v sociální práci’, *Sociální práce / Sociální práce* 18, č. 3 (2018), citováno 5. dubna 2023, <https://socialniprace.cz/online-clanky/reflexe-a-reflexivita-v-socialni-praci/>.

86 Michael Whan, ‘Accounts, Narrative, and Case History’, *British Journal of Social Work* 9 (1979): 486.

v tomto konkrétně daném okamžiku.

Na toto lze navázat tvrzením, že vykladačské interpretační přístupy umožňují sociálním pracovníkům ocenit lidské zkušenosti v celé jejich situační bohatosti, aniž by byli nuceni činit univerzální tvrzení o obecnosti zjištění. Právě vztahové aspekty hermeneutického přístupu umožňují, aby skutečně vynikla hloubka a všechny nuance lidských zkušeností a intervencí sociální práce.⁸⁷ Jak to funguje? Lidské bytosti jsou spíše subjekty než objekty, a z toho, že jde o jednající aktéry, následně vyplývá, že nemohou existovat absolutní zákony lidské zkušenosti a chování, jaké lze hledat u jevů v přírodních vědách. I když na lidské subjekty mohou působit vnější síly, je zde stále přítomna možnost volby a subjekty mohou a budou reagovat na své prostředí novými způsoby. Každé setkání s klientem (ať už se jedná o jednotlivce, rodinu, nebo komunitu) je novou zkušeností. Zejména v kontextu práce s jednotlivci platí, že pokud sociální pracovník nezažije tuto novost při každém novém setkání, odcizuje se klientovi, pro kterého je daná zkušenost hluboce osobní. Zkušený sociální pracovník zároveň čerpá ze zkušeností jiných lidí, jako je klient, aby prolomil zdi studu, osamělosti a beznaděje, a tím zasazuje klientův vlastní příběh do stále se rozšiřující sítě lidských problémů. Sociální pracovníci se věnují zkušenostem každého jednotlivce, aby ctili novost jeho vyprávění. Poté, co sociální pracovník porozumí klientovým vyprávěním na základě jejich vlastních podmínek, je schopen reflektovat a sdílet s klientem poznatky, které mohou být užitečné pro jeho vlastní uzdravení, a to zejména ty, které spojují soukromé potíže s veřejnými problémy, čímž snižují pocity sebeobviňování a izolace. Sociální pracovník se při každém takovém setkání mění, vstupuje do hermeneutického kruhu a do každé situace vnáší nové předporozumění. V praxi sociální práce usnadňují vlastní předsudky sociálního pracovníka (profesní, vědecké, osobní) pochopení toho, jak aplikovat interpretaci; znalosti oboru sociální práce a vzdělání v sociální práci umožňují navrhnout konkrétnější a smysluplnější aplikace.

Závěrem

Cílem tohoto příspěvku bylo poukázat na souvislost mezi hermeneutikou a sociální prací a nastítnit, jak lze využít hermeneutiku při konstruování společného porozumění mezi klientem a sociálním pracovníkem. Ukazuje se, že několik rysů hermeneutiky (hermeneutických konceptů) se zdá být zvláště užitečných: zaměření na aplikaci, důraz na situační povahu lidských zkušeností, koncept pozornosti k nevyslovenému, myšlenka hermeneutického kruhu jako spojení mezi individuálními zkušenostmi a širšími strukturami, splývání horizontů, sebereflexe pracovníka, uvědomování si vlastního před-rozumění a omezení, důraz na rozhovor a zahrnutí identity praktikujícího do pomáhajících služeb. Z toho lze vyvodit, že je hermeneutická perspektiva v praxi sociální práce perspektivou nezbytnou, což je umožněno překonáním výlučnosti pozitivisticko-empirického přístupu. Hermeneutická perspektiva se částečně potkává s konstruktivistickým a reflexivním přístupem v sociální práci a spolu hledají bezpečnou cestu mezi dvěma extrémy: metodickým objektivismem a subjektivním relativismem. Vyvozujeme, že sociální pracovník se nemůže a ani by se neměl zbavit svého „já“, svých hodnot a přesvědčení, dále že práce v oboru sociální práce je dalším interpretačním procesem v síti „já“ a „profese“, v němž nestačí získat pouze odbornou kompetenci. Využití hermeneutického přístupu umožňuje pracovníkovi v sociální práci věnovat pozornost tomu, co je vyslovené, stejně jako tomu, co vyslovené není.

Velká část praxe sociální práce, ať už v klinickém, komunitním, nebo vzdělávacím kontextu, se zabývá dáváním smyslu bolestným sociálním zkušenostem a často i jejich transformací. Herme-

⁸⁷ Viz Newberry, 'Social Work and Hermeneutic Phenomenology', 1.

neutický přístup nabízí způsob, jak tyto zkušenosti pojmut. Spoluvytváření smyslu je pro tento přístup klíčové. Aby mohlo dojít ke skutečné změně, musíme nejprve vytvořit jiný soubor významů situací, ve kterých se nacházíme, a poté podniknout kroky k transformaci těchto situací. Stejně jako se klienti mohou změnit díky práci se sociálními pracovníky, tak se i sociální pracovníci mění, často nevratně, díky práci s klienty.

Kontakt:**Mgr. Zdenko Širka, Ph.D.**

Ekumenický institut

Evangelická teologická fakulta

Univerzita Karlova

Černá 9, 115 55 Praha 1

sirka@etf.cuni.cz